

“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” Söyleminin İdeolojik Sınırları: Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına Eleştirel Bir Yaklaşım

Giriş

“Toplumsal cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” tartışmaları, modern dönemde yalnızca akademik bir ilgi alanı olmaktan çıkarak siyasal söylemin, hukuki düzenlemelerin ve medya merkezli kültürel üretimin başat konularından biri hâline gelmiştir. Başlangıçta kadınların tarihsel ve toplumsal şartların değişmesine bağlı olarak açığa çıkan yapısal eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan bu söylem, zaman içinde kapsamını genişleterek normatif ve ideolojik bir çerçeveye evrilmiştir. Günümüzde “toplumsal cinsiyet eşitliği” adı altında dile getirilen yaklaşımlar, çoğu durumda yalnızca toplumsal rollerin eleştirisiyle sınırlı kalmamakta; kadın ve erkek arasındaki fizyolojik, biyolojik ve tarihsel farklılıkları da toplumsal açıdan geçersiz sayan bir aynılaştırma anlayışını üretmektedir. Oysa kadın ve erkek arasındaki farklılaşma, tarihsel olarak keyfî tercihlerden değil; fizyolojik gerçeklik, üretim ilişkileri ve yaşamın maddi koşulları arasındaki zorunlu uyumdan doğmuştur. Doğurganlık, bakım emeği, fiziksel dayanıklılık ve koruyuculuk gibi unsurlar, insan toplumlarında toplumsal rollerin ve sorumlulukların şekillenmesinde belirleyici olmuş; bu farklılaşmalar uzun süre toplumsal işlevsellik ve sürdürülebilirlik mantığı içinde anlam

kazanmıştır. Sanayi Devrimi ve sonrasında üretim biçimlerinin dönüşmesiyle birlikte bu tarihsel iş bölümünün yeniden değerlendirilmesi kaçınılmaz hâle gelmiş; eşitlik talepleri de bu bağlamda meşru bir zemin kazanmıştır. Fakat güncel toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, bu meşru eleştiri sınırını aşarak fizyolojik ve biyolojik gerçekliği bütünüyle dışlayan ideolojik bir konuma yerleştiğinde, eşitsizlikleri azaltmak yerine yeni toplumsal gerilim alanları üretmektedir. Özellikle aile kurumu, ebeveynlik rolleri ve bakım sorumlulukları gibi alanlarda farklılığın ilkesel olarak reddedilmesi, toplumsal yapının işleyişi açısından ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini fizyolojik gerçeklik, tarihsel deneyim ve toplumsal işlevsellik bağlamında eleştirel bir perspektifle incelemeyi; eşitlik tartışmasını ideolojik mutlaklıklardan arındırarak daha dengeli ve gerçekçi bir zemine taşımayı amaçlamaktadır.

Fizyoloji ve Toplumsal İşbölümü: Tarihsel Bir Seyir

İnsan, fizyolojik varoluşu itibarıyla kadın (dişi) ya da erkek (er) olarak dünyaya gelir ve bu durum, insan yaşamı açısından birçok bakımdan temel nitelikte bir ayrımı ifade eder. Bu ayrım, çoğu zaman

¹ ORCID: 0000-0003-1431-3553, e-posta: cvatandas@nku.edu.tr.

indirgemeci bir yaklaşımın gereğine uygun olarak yalnızca fizyolojik bir farklılık olarak görülmekle birlikte, gerçekte toplumsal ilişkilerin, rollerin ve sorumlulukların tarihsel süreç içerisinde nasıl örgütlendiğini belirleyen temel kategorilerden biri olarak işlev görmüş ve birçok bakımdan bu işlevini hâlâ sürdürmektedir. İnsanlık tarihinin sunduğu çok yönlü ve kapsamlı deneyime dayalı birikim, cinsiyet temelli bu belirleyiciliğin en somut kanıtlarını açık biçimde ortaya koymaktadır. İnsanlık tarihi göstermektedir ki, cinsiyet farklılığının fizyolojik temelleri, tarih boyunca salt bedensel bir ayrışma düzeyinde kalmamış; bireylerin toplumsal konumlanışlarının başlıca referans noktalarından birine dönüşmüştür. Fakat şurası son derece önemlidir ki, bu dönüşüm hiçbir şekilde bireylerin veya toplumların keyfî tercihleriyle şekillenmemiş; insan türünün fizyolojik gerçekliği ile yaşamın maddi koşulları arasındaki zorunlu uyumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla fizyolojik farklılaşmanın toplumsal rol ve sorumluluklara yansımaları, tercihe açık bir düzenleme alanından

ziyade, tarihsel ve yapısal bir zorunluluk zemini üzerinde gerçekleşmiştir.

Fizyolojik farklılaşmanın toplumsal konumlanışa referans teşkil etmesinin en belirgin görünümlelerinden biri doğurganlıktır. Bireylerin fizyolojik açıdan doğurabilme ya da doğuramama kapasitesi; dolayısıyla er veya dişi olmaları, insan topluluklarında salt fizyolojik bir özellik olarak kalmamıştır. Tam aksine, fizyolojik açıdan doğurabilme veya doğuramama özelliği akrabalık ilişkilerinin kurulmasında, kuşaklar arası sürekliliğin sağlanmasında ve bakım sorumluluklarının dağılımında merkezi bir anlam kazanmıştır. Bu çerçevede doğurganlık, toplumsal rollerin tarihsel olarak inşasında öncelikli bir unsur hâline gelmiş; özellikle anne-çocuk ilişkisi, farklı kültürel bağlamlarda en güçlü ve en dönüştürücü bağlardan biri kabul edilmiştir. Bilindiği üzere doğurganlık olgusu, yalnızca fizyolojik bir kapasite değil; aynı zamanda kadının bedenini, zamanını ve enerjisini uzun süreli bakım süreçlerine bağlayan yapısal bir durumdur.

Annelik deneyiminin bakım, koruma ve duygusal yakınlık üzerinden ürettiği ilişkiler sistemi ise, toplumların değer sistemlerinin oluşumunda ve yeneden üretiminde merkezi bir rol oynamıştır.

Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılığın bir diğer boyutu olan fiziksel güç ve fizyolojik açıdan dayanıklılık düzeyindeki ayrışma da toplumsal örgütlenmeyi tarih boyunca önemli ölçüde etkilemiştir. Birçok toplumda iş bölümünün, üretim faaliyetlerinin ve özellikle güvenlik ile koruyuculuk işlevlerinin belirlenmesinde fiziksel güç temel bir ölçüt olarak kabul edilmiş; bu durum bireylerin fizyolojik özelliklerinin toplumsal konumlanış ve değer atıflarında belirleyici hâle gelmesine yol açmıştır. Bu noktada doğurganlık ile fiziksel güç arasındaki ilişki oldukça kritik öneme sahiptir. Zira gebelik, doğum ve emzirme süreçleri, kadının bedensel dayanıklılığını geçici ya da dönemsel olarak sınırlamakta; bu durum, ağır fiziksel güç gerektiren faaliyetlerden görece uzaklaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, insan yavrusunun doğuştan son derece savunmasız oluşu, bakım sorumluluğunun ağırlıklı biçimde anne tarafından üstlenilmesini kaçınılmaz hâle getirmektedir. Ebeveynler arasındaki bu doğal sorumluluk farklılaşması, toplumsal ayrışmanın en erken ve en temel ölçütlerinden biri olarak tarihsel süreçte kalıcı bir nitelik kazanmasına yol açmıştır.

Fizyolojik farklılığın insanın toplumsal konumlanışının referansına dönüşmesinin doğurganlık veya fiziksel güç farklılaşmasının dışında daha başka örnekleri de verilebilir. Ancak burada önemli olan, bu farklılaşmaların listesi değil, söz konusu farklılaşmaların insan eylemleri üzerindeki etkisidir. Söz konusu etkilerin en yoğun biçimde hissedildiği alan ise üretim ilişkileridir. Tarihsel süreçte toplumsal düzeyde şekillenen üretim biçimleri,

cinsiyet temelli iş bölümünü belirginleştirmiş; bu iş bölümünün temel ölçütü ise çoğu zaman fiziksel güç olmuştur. Tarım toplumlarında üretimin büyük ölçüde insan ve hayvan gücüne dayanması, fiziksel gücü ve dayanıklılığı yüksek olanların üretim süreçlerinde daha merkezi konumda yer almasına ve görünür roller üstlenmesine yol açmış; böylece kadın ve erkek arasındaki fizyolojik güç ve dayanıklılık farkı, çalışma faaliyetlerini, statü dağılımını ve toplumsal itibarı belirleyen başlıca referans noktalarından biri olmuştur. Fizyolojik açıdan doğurabilme özelliği doğrudan fiziksel güç ve dayanıklılıkla ilgili olduğu için o da yine tarım toplumlarında bireyin toplumsal konum ve görünümünde belirleyici bir faktör olarak işlev görmüştür. Çünkü tarım toplumlarında toplumsal işleyiş tarımsal üretim üzerinden, tarımsal üretim ise fiziksel güç üzerinden ilerlemektedir. Yoksa erkek ve kadının toplumsal konum ve önemi salt ontolojik durum üzerinden şekillenmemiştir. Bunun en somut örneği, tarım toplumlarıyla aynı döneme denk gelen göçebe toplumlardaki kadın ve erkeklerin durumudur. Göçebe topluluklarda her iki cinsin üstlendiği roller, toplumsal değerler görece daha eşit dağılmasını sağlamış; dolayısıyla katı ve hiyerarşik ayrışmalar her zaman kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmamıştır. Çünkü göçebe toplumlarda iş yoğunluğu yılın her ayına, her gününe ve günün tüm saatlerine dağılmış yoğunluktadır ve buna bağlı olarak yoğun bir işgücü gerektirmektedir. Dolayısıyla göçebe toplumlarında sadece yetişkin erkek ve kadınlar değil, aynı zamanda küçük çocuklar bile üretim ilişkilerinde ve topluluğun işlerinde önemli konuma sahiptirler. Bu da göstermektedir ki, fizyolojik farklılıkların işbölümünde ve toplumsal görünümünün belirlenmesinde başlı başına belirleyici bir faktör olması, üretim ilişkileriyle doğrudan ilgilidir. Yoksa fizyolojik farklılıklar işbölümü, toplumsal

görünüm gibi alanlarda ayrışmanın mutlak belirleyicisi değildir.

Binlerce yıl varlığını sürdüren tarım toplumlarında üretim faaliyetlerinin büyük ölçüde fiziksel güç ve dayanıklılık gerektirmesi, erkeğin toplumsal hiyerarşide daha görünür ve merkezi bir konuma yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Yine aynı döneme denk gelen ticaret toplumlarında ise uzun mesafeli yolculukların ve güvenlik risklerinin artması, erkeğin hareketlilik ve koruyuculuk işlevlerini daha da ön plana çıkarmış; böylece toplumsal otorite ve itibara erişimini pekiştirmiştir. Bunun tek istisnası, belirtildiği üzere, göçebe toplumlardır. Binlerce yıl boyunca insan ve hayvan gücüne dayalı olarak süren ve kadın ile erkeğin toplumsal rollerini belirleyen bu üretim düzeni, Sanayi Devrimi ile radikal sayılabilecek bir dönüşüm yaşamıştır. Üretimin makine gücüne devredilmesi, toplumsal konumun belirlenmesinde fiziksel güç üstünlüğünün önemini büyük ölçüde azaltmış; kadın ve erkeğin çalışma alanları ile toplumsal konumları giderek ayrılaşmaya başlamıştır. Günümüzün bilgi ve teknoloji temelli üretim modelleri ise zihinsel kapasite, eğitim ve uzmanlığı başat unsurlar hâline getirerek fiziksel özelliklere ve dolayısıyla cinsiyete dayalı iş bölümünün belirleyiciliğini daha da zayıflatmıştır.

Tüm bu tarihsel seyir, şu temel gerçeğe işaret etmektedir: Toplumsal şartlar ve ekonomik örgütlenme biçimleri, kadın ve erkeğin sorumluluklarını farklılaştırmakta ve kimi dönemlerde ise bu farklılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu farklılaşmalar, fizyolojik gerçekliğin toplumsal hayata keyfi biçimde yansıtılmasından değil; yaşamın sürdürülebilirliği açısından zorunlu olan işlevsel düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla fizyolojik ve fiziksel farklılıklar, insan toplumlarında hem iş bölümünün örgütlenmesinde hem de toplumsal statü düzeninin oluşumunda tarihsel bir temel işlevi üstlenmiş; toplumsal yapıların farklı dönemlerde aldığı biçimleri anlamada vazgeçilmez bir analitik eksen hâline gelmiştir.

“Toplumsal Cinsiyet”

Kadın ve erkeğin yukarıda belirtilen fizyolojik ve fiziksel özelliklerinden hareketle başta aile olmak üzere toplumsal sorumluluk alanlarının, toplumsal işleyişteki görünürlük düzeylerinin ve konumlarının ve buna bağlı olarak toplumsal işleyişteki önemlerinin farklılaşması Türkçe literatürde “toplumsal cinsiyet” (İngilizce: *gender*) kavramıyla ifade edilmektedir. Bu çerçevede “toplumsal cinsiyet”, fizyolojik ve

Dolayısıyla fizyolojik ve fiziksel farklılıklar, insan toplumlarında hem iş bölümünün örgütlenmesinde hem de toplumsal statü düzeninin oluşumunda tarihsel bir temel işlevi üstlenmiş; toplumsal yapıların farklı dönemlerde aldığı biçimleri anlamada vazgeçilmez bir analitik eksen hâline gelmiştir.

fiziksel farklılıkların toplumsal yaşamda ürettiği sonuçların tarihsel birikimi üzerine kurulu kültürel bir kategori olarak anlam kazanmaktadır. Üretim ilişkileri ve toplumsal örgütlenme biçimleri ise bu farklılaşmayı hem pekiştirmekte hem de yeniden biçimlendirmektedir. Dolayısıyla “toplumsal cinsiyet” kavramı, kadın ve erkeğin doğasında bulunan fizyolojik-fiziksel farklılıkları, bu farklılıkların ortaya çıkardığı ikincil sorumluluk alanlarını, tarihsel süreçte oluşan iş bölümünü ve buna bağlı olarak şekillenen itibar, görev paylaşımı ve görünürlük düzeylerini kapsadığından hem tutarlı hem de açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu çerçevede toplumsal cinsiyet, toplumların kendi iç işleyişleri içinde doğal olarak ortaya çıkan bir farklılaşma mantığıyla değerlendirilebilir. Nasıl ki yaş farklılaşması çocuk, genç ve yaşlı kategorilerini kendiliğinden üretmekte ve her bir yaş grubuna özgü sorumluluk, rol ve beklentileri beraberinde getirmekteyse, fizyolojik temelli ayrımlar da toplumların tarihsel ve kültürel örgütlenişinde benzer biçimde işleyen bir toplumsal sınıflandırma üretmiştir. Bu sınıflandırma, fizyolojik farklılıkların toplumsal düzeyde işlevsel bir karşılık bulmasıyla oluşmuş; kadın ve erkek arasındaki sorumluluk dağılımı çoğu toplumda toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan pratik gerekliliklerden beslenen bir düzen içinde şekillenmiştir. Esasen bu yaklaşım, toplumsal cinsiyeti yalnızca kültürel süreçler tarafından sonradan inşa edilen bir olgu olarak değil, toplumsal inşanın üzerinde yükseldiği fizyolojik ve fiziksel temelleri de dikkate alan bütüncül bir perspektif sunması açısından anlamlı ve işlevseldir. Böylece kavram, hem doğal farklılıklara dayalı rol ayrışmalarını hem de bu ayrışmaların tarihsel süreçte toplumsal değer, hiyerarşi ve statüye nasıl dönüştüğünü anlamaya imkân

tanıyan açıklayıcı bir çerçeve sunabilmektedir. Fakat Sanayi Devrimi'nin ardından üretimin makine gücüne devredilmesi ve özellikle “Bilgi Toplumu” koşullarının belirleyici hâle gelmesiyle birlikte, fizyolojik ve fiziksel farklılıkların iş bölümündeki etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Günümüzde birçok alanda fizyolojik farklılığın, bir başka ifadeyle kadın veya erkek olmanın, işin niteliği açısından herhangi bir belirleyiciliği ya da işlevi kalmamıştır. Bu dönüşüm dikkate alındığında, iş bölümünde ve toplumsal görünürlük alanlarında daha eşitlikçi yaklaşımların savunulması; geçmişten miras kalan ve artık işlevini yitirmiş fizyolojik/cinsiyet temelli statü ve görünürlük farklılıklarının sorgulanması hem anlaşılır hem de bazı durumlarda gerekli bir tutum olarak değerlendirilebilir. Hatta böyle olmak durumundadır. Bu, değişen tarihsel ve toplumsal şartlar karşısında statü, rol ve görünürlük ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmesi bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Nitekim günümüzün modern üretim ilişkileri bağlamında iş bölümü, örneğin tarım toplumlarında olduğu gibi fizyolojik cinsiyete dayanan bir sorumluluk ayrışmasına değil; yetenek, beceri, eğitim düzeyi, mesleki uzmanlık ve bireysel kapasite gibi cinsiyetten bağımsız ölçütlere dayalı olarak şekillenmektedir. Böylelikle toplumsal rollerin ve sorumlulukların dağılımı, fizyolojik belirlenimlerin sınırlarını aşan daha kapsayıcı ve giderek yakınsayan bir zemine oturmaktadır.

“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” Söyleminin İdeolojik Konumlanması

İdeoloji, dünyayı anlamlandırma, olayları yorumlama ve davranışları yönlendirme amacıyla

üretmiş bütünlüklü bir düşünce, inanç ve değerler sistemidir. Ancak bu bilgi türü, nesnel gerçekliği tarafsız biçimde yansıtmaktan ziyade, belirli çıkarlar, kimlikler, aidiyetler veya toplumsal düzen tasarımları doğrultusunda yanlı biçimde seçilmiş, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir bilgi formu üretir. Bu nedenle ideolojik bilgi, gerçeğin tümünü olduğu gibi sunmak yerine toplumsal düzeni sürdürmek, meşrulaştırmak veya dönüştürmek için gerçeğin bazı yönlerini öne çıkarır, diğerlerini geri plana iter. Bu niteliğiyle ideoloji, Platon'un "soylu yalan" kavramsallaştırmasına benzer bir işlev görür. Yani, toplumun bütünlüğünü, düzenini ve hiyerarşik yapısını korumak üzere üretilen, gerçekliğe tam olarak tekabül etmeyen fakat toplumsal işleyişi mümkün kılan seçici bir anlatı sunar. Dolayısıyla ideolojik bilgi hem anlam üreten hem de eylemleri yönlendiren; bireyleri belirli düşünsel ve toplumsal konulara yerleştirerek düzenin sürekliliğini sağlayan, doğası gereği yanlı ve normatif bir bilgi biçimi olarak ortaya çıkar. Bu çerçeveden bakıldığında, özellikle fizyolojik, tarihsel ve toplumsal bağlamından koparılarak ele alınan "toplumsal cinsiyet" söylemi ile bu söylemin tamamen ideolojik uzantısı niteliğindeki "toplumsal cinsiyet eşitliği" adı altında şekillenen yaklaşım, ideolojinin seçici ve yanlı bilgi üretme mantığının güncel örnekleri arasında değerlendirilebilecek önemde kavramlardır.

Günümüzde küresel ölçekte yaygınlaşan ve gideerek hâkim bir söylem niteliği kazanan "**toplumsal cinsiyet eşitliği**" yaklaşımı, ilk bakışta, tarihsel ve toplumsal süreçler boyunca üretilmiş ve bugüne devrolunmuş yapısal eşitsizliklerle mücadeleyi hedefleyen meşru bir çerçeve sunuyor gibi görünmektedir. Nitekim belirli tarihsel dönemlerin sosyo-ekonomik koşullarında; üretim ve tüketim

ilişkilerinde, işbölümünde ve kamusal görünürlük alanlarında işlevsel olan cinsiyete dayalı konumlanışların, bu koşullar büyük ölçüde değişmiş olmasına rağmen varlığını sürdürmesi çeşitli mağduriyetlere yol açabilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu mağduriyetlerin azaltılması ya da ortadan kaldırılması yönünde girişimlerde bulunmanın hem toplumsal hem de ahlaki açıdan gerekli olduğu açıktır. Gerçekte toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan bir yaklaşım, sınırını **fizyolojik ve fiziksel farklılaşmanın tarihsel koşullarla birleşerek ürettiği iş bölümü, toplumsal sorumluluk ve görünürlük farklılıklarının eleştirisiyle** belirlediği ölçüde; yani toplumsal statü, değer ve fırsat alanlarında ortaya çıkan eşitsizlikleri gidermeye odaklandığı sürece, modern toplum koşulları açısından makul ve savunulabilir bir tutum olarak değerlendirilebilir. Hatta değişen üretim biçimleri, eğitim düzeyinin yükselmesi, zihinsel emeğin belirleyici hâle gelmesi ve teknolojik gelişmeler gibi faktörler dikkate alındığında, cinsiyete dayalı rollerin yeniden değerlendirilmesi bazı durumlarda kaçınılmaz ve gerekli hâle gelmektedir. Bu anlamda, tarihsel bağlamını yitirmesi, işlevini kaybetmesi sebebiyle adaletsiz sonuçlar üreten cinsiyet temelli konumlanışların eleştirilmesi, eşitlik talebinin meşru ve rasyonel zeminini oluşturmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin güncel biçimi, çoğu zaman bu makul sınırları fazlasıyla aşarak; **fizyolojik-fiziksel ve tarihsel-toplumsal gerçekliği dikkate almayan**, toplumsal farklılaşmanın doğal, kaçınılmaz ve işlevsel boyutlarını göz ardı eden daha kapsamlı bir **ideolojik yönelimle** iç içe geçmiştir. Bu dönüşüm sonucunda söz konusu yaklaşım, başlangıçta toplumsal cinsiyete dayalı statü, fırsat ve görünürlük eşitsizliklerini azaltmayı hedefleyen sınırlı bir politika alanı olmaktan çıkmış; kadın ve erkek arasındaki tüm farklılıkları

katégorik olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan **normatif bir projeye** evrilmiştir. Daha da dikkat çekici olan husus, bu normatif yönelimin yalnızca toplumsal roller, sorumluluklar ve kültürel pratikler düzeyinde kalmaması; aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki **fizyolojik ve biyolojik farklılıkları** dahi yok sayan ya da bu farklılıkları toplumsal açıdan bütünüyle anlamsızlaştıran bir anlayışı doğrudan ya da dolaylı biçimde savunulur hâle getirmiş olmasıdır. Böylece güncel söylem, toplumsal işleğin nesnel gerekleriyle ve insan doğasının biyolojik temelleriyle bağdaşmayan; farklılığı ilkesel olarak reddeden bir **eşitleycilik** anlayışına yönelmiş görünmektedir. Bu yönelim ise, eşitlik talebini güçlendirmekten ziyade, onu ideolojik bir ayrıştırmaya projesine dönüştürerek hem teorik hem de pratik düzeyde yeni sorun alanları üretmektedir. Zira bu durum, yalnızca kadın ve erkeğin tarihsel olarak farklılaşmış sorumluluk alanlarının artık günümüzde işlevsel olmadığı yönündeki makul tespiti tamamıyla aşmakta; hatta tamamıyla ilgisiz

bir konuma yerleşmekte; böylelikle doğurganlık, ebeveynlik ve çocuk bakımı gibi fizyolojik gerçekliklerle doğrudan çelişmektedir. Kadının gebelik, doğum ve doğum sonrası bakım süreçlerinde üstlendiği fizyolojik işlevler; erkeğin iş bölümünün bazı alanlarda varlığını doğal bir şekilde hala sürdüren farklılaşmış sorumlulukları; aile içi rollerin evrimsel ve kültürel temelleri gibi olgular, bu radikal eşitleyici söylem tarafından dikkate alınmamakta ya da ideolojik gerekçelerle tamamen geçersiz sayılmaktadır. Oysa anne-baba olma süreci, yalnızca toplumsal inşa ile açıklanamayacak kadar karmaşık, çok katmanlı ve fizyolojik olarak temellendirilmiş bir süreçtir. Kadının gebelik ve emzirme gibi fizyolojik işlevleri; erkeklerin tarihsel-toplumsal şartlar gereği üstlendiği koruyuculuk, güvenlik ve sağlayıcılık rollerinin evrimsel ve kültürel kodları; ebeveynliğin fiziksel olduğu kadar psikolojik ve duygusal boyutları göz ardı edildiğinde, eşitlik eksenli tartışmalar gerçek bağlamından kopmakta ve böylelikle pedagojik,

sosyolojik ve fizyolojik açıdan sorunlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla güncel radikal eşitleyici söylem, toplumsal cinsiyet tartışmalarını güçlendirerek bireyler için daha adaletli şartlar sunmak yerine, toplumsal cinsiyet rollerini fizyolojik, toplumsal ve kültürel gerçeklikle bağdaşmayan bir düzleme taşımakta; bu da hem aile kurumu hem toplumsal yapı hem de bireyin psikososyal gelişimi açısından dikkate değer riskler doğurmaktadır. Bilhassa ebeveynlik rollerinin mutlak biçimde eşitlenmeye çalışılması, cinsiyet temelli tüm farklılıkların ortadan kaldırılması gerektiği yönündeki ideolojik beklentiyi güçlendirmekte; fakat bu beklenti, insan türünün varoluşsal özellikleri ve toplumsal örgütlenme modelleriyle bağdaşmamaktadır.

“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” Söyleminin Tarihsel Evrimi

“Toplumsal cinsiyet eşitliği” söylemi, başlangıç itibarıyla, modern dönemde kadınların tarihsel ve toplumsal süreçler boyunca maruz kaldıkları yapısal eşitsizliklere karşı geliştirilen bir duyarlılığın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, söz konusu söylemin belirli ölçülerde tarihsel bir meşruiyete dayandığını teslim etmek gerekir. Nitekim üretim ilişkileri değişmiş olmasına rağmen kadınların eğitim, mülkiyet, siyasal temsil ve hukuki statü alanlarında sistematik biçimde dışlanmış olmaları, eşitlik talebini modern toplumun kaçınılmaz gündemlerinden biri hâline getirmiştir. Geleneksel uygulamalardan işlevlerini yitirmiş olanların ayıklanması amacına hizmet etmesi açısından söz konusu yaklaşım tarihsel ve toplumsal şartlarla uyumludur. Ancak toplumsal cinsiyet

eşitliği söylemi, tarihsel serüveni boyunca tarihsel ve toplumsal koşullardan koparak tamamen ideolojik bir düzleme kaymıştır. Bu ise “sorun çözmek” yerine “sorun üreten” bir niteliğe dönüşümünü sağlamıştır. Özellikle günümüzün medya merkezli ve piyasa odaklı kültürel ortamında bu söylem, kadınların cinsiyet temelinde yaşadıkları mağduriyetleri azaltmak bir yana, onları yeni türden ve daha derin mağduriyet alanlarına sürükleyen bir yapıya evrilmiştir. Bu dönüşümün anlaşılabilmesi için, feminist söylemin tarihsel evreleri ile modern medya-ekonomisinin dinamiklerinin birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda feminist söylemin tarihini üç temel evrede değerlendirmek mümkündür: *Birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve neoliberal/postfeminist evre.*

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında şekillenen *birinci dalga feminizm*, esas olarak kadınların temel yurttaşlık haklarına erişimini hedeflemiştir. Bu dönemin söylemi, seçme ve seçilme hakkı, mülkiyet hakkı, eğitim ve çalışma hayatına katılım gibi hukuki ve siyasal eşitlik talepleri etrafında şekillenmiştir. Liberal haklar paradigması içinde gelişen bu hareket, kadının kamusal alanda “hukuken görünür ve tanınır bir özne” hâline gelmesini amaçlamıştır. Birinci dalga feminizmde eşitlik, büyük ölçüde devlet karşısındaki statüye indirgenmiş; kadın ile erkek, hukuki düzlemde aynı haklara sahip bireyler olarak tanımlanmıştır. Bu yönüyle hareket, kadınların ikinci sınıf yurttaş konumuna itilmesine karşı güçlü bir hukuki mücadele dili üretmiştir. Bu evrede toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel, psikolojik ve ekonomik boyutları sınırlı ölçüde tartışılmış; aile içi ilişkiler, ev içi emek, bakım yükü ve gündelik hayat pratikleri büyük ölçüde analiz dışı kalmıştır.

Birinci dalga feminizmin sağladığı hukuki kazanımlar, kadınların toplumsal konumunu köklü biçimde dönüştürmeye yetmemiştir. Yasa önünde tanınan eşitlik, gündelik hayatta süregelen cinsiyet temelli işbölümünü, ev içi emeğin görünmezliğini ve kültürel normların ürettiği eşitsizlikleri ortadan kaldırmamıştır. Bu durum, 1960’lardan itibaren feminist söylemin yön değiştirmesine yol açmıştır. Kadınların kamusal alanda hukuken tanınmış olmalarına rağmen özel alanda devam eden eşitsizlikler, yeni bir eleştirel çerçeveyi zorunlu kılmış; böylece feminist mücadelenin odağı hukuktan kültüre, devletten gündelik hayata doğru genişlemiştir. Bu ise *ikinci dalga feminizmi* doğurmuştur. 1960’ların ortalarından 1980’lerin sonlarına kadar uzanan dönemde ortaya çıkan ikinci dalga feminizm, birinci dalganın hukuki-siyasal eşitlik taleplerini yetersiz bularak kadınların gündelik hayatlarında maruz kaldıkları yapısal mağduriyetleri merkeze almıştır. Bu evrede feminizm, eşitliği yalnızca yasa önünde tanınan haklarla sınırlı görmemiş; aile, ev içi emek, cinsellik, beden, annelik, kültür ve toplumsal roller gibi alanları da siyasal tartışmanın konusu hâline getirmiştir. “Özel olan politiktir” anlayışı çerçevesinde evlilik ilişkileri, çocuk bakımı, bakım emeği ve ev içi işlerin görünmezliği eleştirilmiş; bu alanlardaki kadın emeğinin toplumsal ve ekonomik değerinin tanınması talep edilmiştir. İkinci dalga feminizm bu yönüyle, yalnızca bireysel hakları değil, toplumsal yapının cinsiyet temelinde örgütlenmesini tarihsel ve toplumsal koşulları hiçbir şekilde dikkate almayan ve tüm boyutlarıyla eleştiren bir anlayışa evrilmiştir.

Fakat ikinci dalga feminizmin yapısal ve kolektif eleştiri dili, 1980’lerden itibaren hız kazanan neoliberal ekonomik ve kültürel dönüşümlerle

birlikte önemli ölçüde aşınmıştır. Refah devleti politikalarının gerilemesi, piyasa merkezli birey anlayışının güçlenmesi ve medyanın kültürel alan üzerindeki etkisinin artması, feminist söylemin de yönünü değiştirmiştir. Bu süreçte feminizm, toplumsal yapının dönüştürülmesini hedefleyen eleştirel bir hareket olmaktan giderek uzaklaşarak bireysel başarı, kişisel tercih ve piyasa uyumu ekseninde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Böylelikle neoliberal feminist söylem gelişmiştir. *Neoliberal feminizm*, 1980’lerden itibaren feminizmin eşitlik ve özgürleşme taleplerini kolektif ve yapısal bir mücadele zemini olmaktan çıkararak bireysel başarı söylemine indirgeyen bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışta kadınların güçlenmesi, toplumsal yapının dönüştürülmesiyle değil; bireysel rekabet içinde başarılı olabilmek, kariyer yapma, görünürlük kazanma ve kendi hayatını yönetebilme kapasitesiyle ölçülmeye başlamıştır. Neoliberal feminizm, kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri büyük ölçüde yapısal sorunlar olarak değil, bireysel fırsatlara erişim ve kişisel tercihler meselesi olarak ele almaktadır. Eşitlik, kamusal sorumluluk ve kolektif hak talepleri geri plana itilirken; girişimcilik, esneklik, öz-yönetim ve kendini gerçekleştirme söylemleri öne çıkarılmaktadır. Bu bağlamda kadının “özgürleşmesi”, çoğu zaman piyasa içinde görünür olabilmek, tüketim gücü elde edebilmek ve bedeni dâhil olmak üzere sahip olduğu imkânları ekonomik değere dönüştürebilmek kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu ise kadının “özgürleşmesi” söyleminin kadının “metalaşmasına” yol açtığı somut karşılığıdır. Bu bakımdan, “toplumsal cinsiyet eşitliği” söyleminin bugünün dünyasında gelinen aşamadaki tutarsızlıklarından birkaçını hatırlamak yerinde olacaktır.

“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” Söyleminin Bazı Tutarsızlıkları

“Toplumsal cinsiyet eşitliği” söylemi ekseninde şekillenen feminist yaklaşımın birinci dalgadan ikinci dalgaya, oradan da neoliberal feminizme uzanan tarihsel seyri yalnızca taleplerin değil, aynı zamanda eşitliği kavramsallaştırma biçimlerinin de köklü biçimde değiştiğini göstermektedir. Başlangıçta hukuki tanınma ve siyasal temsil üzerinden kurulan eşitlik anlayışı, ikinci dalgada gündelik hayatın, bedeninin ve özel alanının siyasallaştırılmasıyla derinleşmiş; ancak neoliberal dönemde bu eleştirel yönelim, piyasa merkezli bireycilik ve medya-ekonomisinin belirleyiciliği altında farklı bir yöne evrilmiştir. Bu evrim sürecinde eşitlik ve özgürleşme söylemi, toplumsal yapının dönüştürülmesini hedefleyen kolektif bir mücadele olmaktan uzaklaşarak, görünürlük, performans ve rekabet üzerinden tanımlanan bireysel bir “başarı” anlatısına indirgenmiştir. Tam da bu noktada feminist söylem, kadınların tarihsel mağduriyetlerini azaltmayı amaçlayan eleştirel bir çerçeve üretmek yerine, modern kapitalizmin ve medya kültürünün kadın bedenini dolaşıma sokan, değerini görünürlük üzerinden belirleyen mantığıyla eklemlemiştir. Böylece eşitlik söylemi, kadınların özdeşleşmesini güçlendiren bir araç olmaktan çıkarak, onları piyasa için temsil edilen, sergilenen ve tüketilen bir varlığa dönüştüren yeni bir kültürel rejimin parçası hâline gelmiştir. Bu rejimin teorik arka planı ise, modern toplumda gerçekliğin yerini temsillerin aldığına işaret eden Guy Debord’un “gösteri toplumu” kavramsallaştırmasıyla daha net biçimde anlaşılabilir. Feminist söylemin neoliberal evresi, tam da bu gösteri mantığı içinde, kadını özgürleşmiş bir özne olarak değil;

görünürlüğü üzerinden değer kazanan seyirlik bir nesne olarak yeniden üretmektedir. Mevcut durumun bazı görünüşleri şöyledir:

Gösteri toplumu ve kadının seyirlik nesneleşmesi: Guy Debord’un kavramsallaştırdığı “gösteri toplumu”, modern bireyin artık gerçek deneyimler üzerinden değil, görüntüler ve temsiller üzerinden varlık kazandığını ifade eder. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, söylemsel olarak özgürleşmeyi savunurken, uygulamada kadınları tam da bu gösteri rejiminin içinde seyirlik bir varlığa dönüştürmektedir. Bugün itibarıyla medya kültürü, kadın bedenini yalnızca görünür kılmakla kalmamakta; görünürlüğü tüketilebilir, dolaşıma sokulabilir ve ekonomik değere dönüştürülebilir bir performansa dönüştürmektedir. Bu performans, kadınların özgürlüğünü veya özerkliğini güçlendirmekten çok, onları teşhir kültürünün yeniden ürettiği normlara uymaya zorlayan bir görünürlük baskısı yaratmaktadır. Bu nedenle modern medya düzeninde kadınların görünürlüğünün artması, sanıldığı gibi otomatik bir “güçlenme” ya da “özgürleşme” anlamına gelmemektedir. Tam aksine kadınlar, gösteri kültürünün belirlediği estetik, gençlik, beden performansı ve cinsel çekicilik standartlarına uymaya zorlanan bir tüketim nesnesine dönüşmektedir.

Teşhir kültürü ve algoritmik görünürlük ekonomisi: Bugünün dijital çağında kadınların medya görünürlüğü, yalnızca kültürel değil, aynı zamanda ekonomik bir mekanizma tarafından üretilmektedir. YouTube, Instagram, TikTok gibi dijital platformlar, “görünürlük = değer” mantığıyla işlemekte; algoritmalar, hangi bedenlerin, hangi imgelerin, hangi sunum biçimlerinin dolaşıma sokulacağını belirlemektedir. Bu algoritmik sistem estetik olarak idealize edilmiş kadın bedenini

öne çıkarmakta, cinsel çağrışımlı içerikleri daha fazla görünür kılmakta, kadınların kendilerini beden performansları üzerinden ifade etmelerini teşvik etmekte, bedeni ekonomik kazancın en kolay aracı hâline getirmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin “kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkı” vurgusu, dijital platformların görünürlük ekonomisi içerisinde kadının bedeninin ticarileştirilmesine hizmet eden bir pratik hâline gelmiştir. Geline süreçte kadınların fenomenleşmesi, çoğu durumda özgür bir tercih olarak sunulsa da gerçekte algoritmik kültürün görünmez baskılarıyla biçimlenen bir zorunluluğa dönüşmektedir. Böylece geleneksel toplumlarda kadının maruz kaldığı yapısal baskılar, modern toplumda daha incelmış, daha görünmez ve daha piyasa merkezli yeni baskı biçimlerine evrilmiştir.

Neoliberal özgürlük retoriği ile modern nesneleşme arasındaki çelişki: Toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, özellikle neoliberal bağlamda, “kadının özgürleşmesi”ni çoğu zaman kadının bedenini teşhir etme, görünür kılma ve bu görünürlüğü ekonomik bir avantaja dönüştürme kapasitesiyle ilişkilendirmektedir. Bu durum, eşitlik söyleminin temel amaçlarıyla derin bir çatışma üretmektedir. Zira kadının özgürlüğü, bedensel performans ve görünürlük üzerinden tanımlandığında kadının öznel kimliği yıpranır, kadın kendi bedenini “piyasanın onayına” sunmak zorunda kalır, toplumsal kabul, cinsel çekicilik ve estetik performans ölçütlerine bağlanır, kadın cinselliğinin ekonomik ve kültürel tahakkümü daha görünmez ama daha güçlü hâle gelir. Bu dönüşüm, kadınların geleneksel toplumlarda yaşadığı mağduriyetlerin modern bir versiyonu hâline gelir; üstelik daha derin ve daha kuşatıcıdır çünkü bu kez baskı, dışarıdan dayatılan bir zorunluluk değil,

özgürlük söylemi içinde içselleştirilen bir norm hâline gelmiştir.

Esasen toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, tarihsel olarak kadınların mağduriyetlerini azaltmayı ve toplumsal hayata eşit katılımını desteklemeyi amaçlamış olsa da günümüz medya-ekonomisinin koşulları bu söylemi tersine çeviren bir işleyiş üretmiştir. Bu nedenle söz konusu söylem özgürleşmeyi savunurken, uygulama kadını piyasanın nesnesine dönüştürmektedir. Söylem, eşitliği hedeflediğini iddia ederken uygulama kadınların yeni ve daha derin mağduriyetler yaşamasına yol açmaktadır. Söylem, patriyarkal yapıyı eleştirirken, uygulama kadın bedenini neoliberal piyasanın “yeni patriyarkası”nın merkezine yerleştirmektedir. Dolayısıyla güncel eşitlik söylemi, kadını güçlendirmek yerine modern tüketim kültürünün, gösteri toplumunun ve dijital platform ekonomisinin oluşturduğu yeni tahakküm mekanizmalarıyla uyumlu bir hâle gelmiştir. Bu çelişki, toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin yapısal olarak yeniden değerlendirilmesini, tarihsel kökleri ve medya-ekonomik bağlamı dikate alınarak kapsamlı biçimde eleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin tarihsel gelişimini ve günümüzde ulaştığı ideolojik biçimi, fizyolojik gerçeklik, toplumsal işlevsellik ve kültürel dönüşüm bağlamında eleştirel biçimde analiz etmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan temel bulgu şudur: Toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, başlangıçta meşru ve gerekli bir eşitsizlik eleştirisi görünümünde ortaya çıkmış olsa da günümüzde bu sınırı aşarak fizyolojik farklılıkları bile reddeden, biyolojik ve tarihsel

gerçekliği göz ardı eden normatif bir eşitleme projesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca kadın ve erkeğin tarihsel olarak farklılaşmış toplumsal rollerini sorgulamakla kalmamakta; doğurganlık, ebeveynlik, bakım emeği ve aile içi sorumluluklar gibi fizyolojik temelli olguları da toplumsal açıdan anlamsızlaştırmaktadır. Oysa bu alanlar, keyfi kültürel inşalar değil; insan türünün biyolojik gerçekliği ile toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği arasındaki zorunlu ilişkinin ürünüdür. Bu gerçekliğin yok sayılması, eşitlik iddiasını güçlendirmek yerine, toplumsal yapı açısından yeni gerilimler ve riskler üretmektedir.

Öte yandan feminist söylemin neoliberal evrimiyle birlikte, kadın özgürleşmesi giderek piyasa uyumu, bireysel başarı ve görünürlük üzerinden tanımlanır hâle gelmiştir. Medya, dijital platformlar ve algoritmik görünürlük ekonomisi, kadın bedenini teşhir kültürü içinde metalaştırırken; bu süreci “özgürlük” ve “güçlenme” söylemleriyle meşrulaştırmaktadır. Böylece geleneksel toplumlarda daha açık biçimde gözlemlenen baskı mekanizmaları, modern toplumda daha incelmış, daha görünmez ve piyasa merkezli yeni tahakküm biçimlerine evrilmiştir.

Sonuç olarak toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi, eşitlik talebini toplumsal gerçeklikle uyumlu bir düzeltme aracı olarak ele almak yerine, farklılığı reddeden ideolojik bir aynılaştırma projesine dönüştüğü ölçüde hem kadınların hem de toplumun bütününün aleyhine sonuçlar üretmektedir. Bu nedenle eşitlik tartışmasının, fizyolojik gerçeklik, tarihsel deneyim, aile kurumu ve toplumsal işlevsellik dikkate alınarak yeniden düşünülmesi; ideolojik mutlaklıklardan arındırılmış, daha dengeli ve gerçekçi bir çerçeveye kavuşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- DEBORD, G. *Gösteri Toplumu*, (Çev. A. Ekmekçi, O. Taşkent), İstanbul 1996.
- EDWARDS, T. *Cultures of Masculinity*. London & New York 2006.
- GIDDENS, A. *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*, (Çev. İ. Şahin, İ.), İstanbul 2018.
- GITTINS, D. *Aile Sorgulanıyor*, (Çev. T. Erdem), İstanbul 2011.
- GOODE, J. *Avrupa’da Aile*, (Çev. Serpil Arısoy), İstanbul İstanbul 2004.
- MARDİN, Ş. *İdeoloji*, İstanbul 2006.
- OPENAI. *ChatGPT (June 2025 version)* [Large language model]. <https://chat.openai.com>, 2025.
- ÖZDEMİR, Ş.; Torlak, Ö.; Vatandaş, C. *Aile Yaşam Döngüsü*, İstanbul 2013.
- PLATON: *Devlet*, (Çev. C. Saraçoğlu, V. Atayman), İstanbul 2005.
- VATANDAŞ, C. “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 2007, S. 35, s.29-56.
- VATANDAŞ, S. “İdeolojinin Doğuşu ve Bilim-Din Ekseninde Konumlanması”, *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2020, S.4, s. 76-102.
- VATANDAŞ, S. “Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Kalıpyargıları Bağlamında Kadının Medyada Metalaşması”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020, S. 36, s. 747-784.
- YILDIRIM, E. *Aile ve Toplumsal Değişme*, (Ed. K. Canatan, E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*. İstanbul 149-162, 2009.